

“ESAD NAİB’İN “YAPRAKLAR ADLI DİVAN’INDA YAZIM Ve SES ÖZELLİKLERİ PHONETIC And ORTHOGRAPHIC FEATURES IN The COLLECTION YAPARAÇLAR BY ASAAD AL-NAİB

*Asst. Prof. Muna Fadhil Jihankheer

Abstract

The Turkmens of Iraq have maintained a deep-rooted presence since ancient times and developed a remarkable literary heritage shaped by several dialects, making their texts particularly valuable for linguistic and cultural studies. This research highlights the essential features of early written works with the aim of enriching scholarly investigation and strengthening awareness of the modern Turkmen language among researchers. The study focuses on phonetic and orthographic elements in Yaparaclar, a poetry collection by Asaad Al-Naib, one of the most influential representatives of Iraqi Turkmen literature. His collection demonstrates the classical orthographic traditions of Ottoman Turkish while also including, though to a limited extent, lexical elements from the Kirkuk dialect. Transcription symbols were employed to transform the old script into the modern Turkish alphabet, ensuring accuracy and accessibility. The analysis investigates the relationship between the pronunciation and spelling of roots and suffixes, revealing that the etymology of borrowed words affected phonotactic rules and resulted in variations in suffix usage. Additionally, several phonetic phenomena played a direct role in shaping dialectal differences. By examining these interactions, the study provides authentic literary data

that illuminates the phonological system of Iraqi Turkmen Turkish and contributes significantly to historical, comparative, and modern Turkish linguistics.

Keywords: Asaad Naib, Iraqi Turkmen literature, Iraqi Turkish, Kirkuk dialect, poem collection Yaparaclar.

Özet

Eski çağlardan beri Irak'ta yaşayan Türkmenler, önemli ve zengin bir edebiyata sahiptir. Irak Türkmen topluluklarının kendilerine özgü bir edebî dili vardır ve bu dil farklı lehçelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu edebiyat eserleri; içerikleri ve dil özellikleri bakımından dilbilim araştırmaları için önemli kaynak gruplarından birini teşkil etmektedir. Bu çalışma, eski harflerle yazılmış sözcüklerin ana hatlarını ortaya koymayı, araştırma sahasına önemli katkılar sağlamayı ve yeni dil araştırmacılarına bilinç kazandırmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada, Irak Türkmen edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan **Esad Naib'in** *Yapraklar* adlı eserinde yazım ve ses özellikleri incelenmiştir. Genel olarak klasik Osmanlı Türkçesi'nin imla özelliklerini taşıyan eserde, Kerkük ağzına ait pek çok söz varlığı bulunmasına rağmen, doğrudan bir ağız özelliği görülmemektedir. Eserdeki sözcükleri eski yazıdan yeni Türk harflerine aktarırken transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Çalışmada, seslerin telaffuzları ve yazımları, kök ve eklerde gösterilmiştir. Sözcük köklerinin alıntı olması da yazımı etkilemiştir. Dolayısıyla, alıntı sözcüklerde ek yazımları farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Ayrıca, ses olaylarının yazım üzerinde etkili olduğu bazı sözcükler de dikkat çekmektedir. Böylece, eserdeki sözcük kökenleri, eklerin yazımı ve ses olaylarının etkileri gibi unsurlar aracılığıyla, Irak Türkçesinin sistematik özellikleri ortaya konulacaktır. Bu şekilde hem Irak Türkmen Türkçesinin sesbilimsel yapısına katkı sağlanacak hem de klasik metinlerin dil incelemelerine temel oluşturacak veriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Esad Naib, Irak Türkmen Edebiyatı, Irak Türkçesi, Kerkük Ağzı, Yapraklar Divanı.

Giriş

Irak Türkmenleri, tarih boyunca Orta Doğu'nun önemli kültürel unsurlarından biri olmuş ve özellikle edebiyat alanında derin ve kalıcı izler bırakmışlardır. Türkmen topluluklarının dili, Oğuz grubu Türk lehçeleri arasında yer alıp, özellikle Kerkük ve çevresinde konuşulan ağızlar bu dilin zenginliğini keşfetmektedir. Irak Türkmen edebiyatı, hem halk hem de divan edebiyatı geleneğini sürdüren özgün bir yapıya sahiptir. Bu edebî birikim, yalnızca edebî türler ve temalar açısından değil, aynı zamanda dilbilimsel özellikleri bakımından da incelemeye değer niteliktedir.

Edebiyatı olan her dilin tarihinde dil onarımı vardır. Her devirde ve her memlekette edipler, şairler ve âlimler mazinin kendilerine miras bıraktığı ve hazır kullandıkları dili, maksatları için elverişsiz bulmuş, onu az çok mükemmelleştirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar dolayısıyla, bir takım fikirler de ortaya atılmış, yâni dil mükemmelleştirme görüşünün bir tasarlantısı yapılmıştır. (Özdem, 2010:50) Bu yüzden bu edebiyat eserleri dil özellikleri bakımından dilbilim araştırmaları için önemli kaynak gruplarından birini teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Irak Türkmen edebiyatının önde gelen şairlerinden Esad Naib'in Yapraklar adlı divanını yazım ve dil özellikleri açısından incelemektir. Eserin, Osmanlı Türkçesi etkisindeki imla yapısı, Kerkük bölgesine özgü söz varlığı ve telaffuz biçimleriyle dönemin hem edebî hem de dilsel eğilimlerini yansıtmaya açısından dikkat çekici bir örnek oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmamız, Irak Türkmen edebiyatı ve dilini ele alarak iki kesime ayrılmıştır. Bu iki kesim ile ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıdaki başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenebilir:

1.1. Çağdaş Irak Türkmen Edebiyatı

Irak Türkmen edebiyatı , Türk edebiyatının ana dallarından biridir. Çünkü Irak Türkmen edebiyatı 20. Yüzyılın başlangıcına kadar divan edebiyatının etkisi altında kalmıştır ve edebiyat gelişmelerini izlemeye devam etmektedir .

Irak'ta Türkmen edebiyatı, gelişmiş Türk edebiyatının bir kolu sayılabilir. Türkmen edebiyatı bütün edebiyat denizine akan ancak bir küçük ırmak olmuştur. Türkmen edebiyatına bir göz atarsak ne kadar zengin ve canlı olduğu meydana çıkar. Zamanla bu edebiyat tam görevini görmüş ve şah eserler meydana getirmiştir. (Merdan,1989:5) 1918'den sonra Irak Türkmenleri edebiyatlarını eski gelenek üstünde devam ettirmesiyle kendine özel bir edebiyat kurmaya başlamıştır. Bu okul divan edebiyatının esasları ile yeni gerçekçi edebiyatı birleştiren bir ekoldür. Bu edebiyatının ilk temsilcisi büyük Türkmen şairi Hicri Dede (1877-1952) dir. O zaman Türk edebiyatında yeni bir değişikliğe uğramıştı. Bu sürede Türk edebiyatı batı edebiyatından yeni konular almıştı, gazete, makale, tenkit, tiyatro ve Türk diline yeni terimler girmişti. Bu yeni Avrupa edebiyatı, özellikle Fransız edebiyatından etkilenmiştir. Zira Türk diline ve edebiyatına yeni terimler ve konular vermiştir. Bu terimler ve konular, Türk edebiyatına derin bir şekilde etkilenmiştir. Bu değişiklik Irak Türkmen edebiyatında yeni fikir, yeni cereyanlar oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde edebiyat aleminde gerek içerik, gerekse de konu bakımından zengin yenilik dikkat çekmektedir. “Yeni fikir akımları Doğuda başlayınca, başta şiir olmak üzere Türkmen edebiyatı ondan etkilendi. Şairler eski üsluplardan uzaklaşarak tabiata ve insana doğru yöneldiler, toplumun ve insanlığın ilke ve arzularını yansıtmaya, kendi fikirlerini yeni kalıplarda ifade etmeye başladılar”. (Dakuklu, 1962: 2) Dolayısıyla Şairlerimiz Irak Türkmen edebiyatında türlü türlü edebi dallarında ürünler vermişlerdir. “(20) y.y>da doğru ve değerli bir grup edebiyat yazarı Türkmen edebiyat varlığını koymak yolunda bulun-

muştı. Bu edebiyatçılar çağlar boyunca zamanın değişik edebi etkisi altında kalmışlar. Bu değişiklikler Türkmen edebiyatçıları önde bırakmıştı”. (Kahya, 1984:6) Irak'ta 20 yüzyılda ortaya çıkan büyük Türkmen şairleri; Mahiyettin Kabil, Mehri, Esad Naib, Hıdır Lütfü, Hicri Dede, Reşit Akif Hürmüzlü, Mehmet Sadık, Celal Rıza Efendi, Felek oğlu, Hasan Görem, Osman Mazlum, Nazım Refik Koçak, Ali Marufoğlu, Mehmet İzzet Hat-tat, Abdullatif Benderoğlu, Salah Nevres, Nesrin Erbil ve diğerleri Türkmen edebiyatında kendilerini ispat etmişlerdir. (Küzeci, 2006:16)

Bu şairlerden en çok bilinen ve tanılan Esad Naibdir. Çağdaş Irak Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahip olan Irak Türkmenlerinin kültürel kimliğini, dilini ve edebi mirasını yaşatma ve geliştirme yolunda önemli katkılar sunmuştur.

1.2. Esad Naib'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

Esad Naib, Irak'ın Türkmen bölgelerinden çıkan bir edebiyatçı, yazar ve kültür insanıdır. Özellikle Türkmenlerin yaşadığı Kerkük, Erbil, Tuzhurmatu gibi bölgelerdeki edebi ve kültürel hareketin içinde yer almıştır ve çağdaş Irak Türkmen Edebiyatının en büyük ve değerli şairlerinden birisidir. Şairimiz 1900 yılında Kerkük şehrinde doğmuştur. Asıl adı Ahmet Esad daha sonra Ahmet Necdet, Naib Zâde Esad , Naib Zâde , Esad Necdet ve Esad Naib Oğlu adlarıyla tanılarak şiirlerini yayınlamıştır. Altı yaşında özel okula yazılmış ve yedi yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i hatimedip çeşitli kitapları okumuştur. Edebiyatçı bir aileye mensup olduğu için babasından Arapça ve Farsça derslerini alıp lisede edebiyat kolunu seçmiştir. (Cihangir, 2015: 61) Şiir ve edebiyat derslerini çok severmiş ve 18 yaşında uyaklı aruzlu şiir söylemiş. Rumî 1324 senesinde Kerkük'te rüştiye mektebinden ayrılarak sultanî mektebine girmiştir. Bu dönemde Sultani Mektebi'nde edebiyat ve aruz derslerini öğretmeni Ahmet Kemal Bey'den almış, aynı zamanda babasından da destek görmüştür. Liseden mezun olduktan sonra bir süre işsiz kalmıştır. 1921 yılında Kerkük'te ilk

okul öğretmeni olarak işe başlamıştır ve 1963 yılına kadar bu görevde çalışmıştır. Kerkük'ün tanınmış edebiyatçılarından ve eski tahrirat müdürlerinden Bahattin Efendi'nin kızıyla evlenmiş olan Esad Naib'in Sami, Fehmi ve İbrahim adlarında üç oğlu ile iki kızı bulunmaktadır. Bu çocuklardan Fehmi, babasından miras aldığı şairlik yeteneğini zaman zaman gazete ve dergilerde yayımladığı şiirlerle sürdürmeye çalışmıştır. Aynı zamanda edebiyat sanatından ölümüne kadar vazgeçmemiştir. Şairimiz son görevinden emekli olduktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve orada 1992'de Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

Çağdaş Irak Türkmen edebiyatının en büyük divan şairlerinden biri olan Esad Naib'in şiirleri anlam bakımından derin, ifade bakımından ise güzel ve ahenklidir. "İlk şiirlerini Kerkük'te 1918 yılından beri çıkmaya başlayan Necme gazetesinde yayılmaya başlamıştır. Daha sonra şiirleri yaygın bir şekilde Kerkük, Afak, ve Beşir gazeteleri ve Bağdat'ta çıkan Kardeşlik dergisinde yayımlanmıştır. Bazı şiirlerini de Türkiye'nin Fuzulî, Yeşil Ada dergilerinde yayımlanmıştır". (Bayat, 1984:118) Edebî tarz olarak önce Divan edebiyatı geleneğinde aruz vezniyle şiirler kaleme almış, zamanla bu gelenekten uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak diğer şairlerden farklı olarak hem aruz hem de hece vezni aynı şiir içinde kullanabilmiştir. Şiirleri genellikle anlam yönünden derin, anlatım açısından zarif ve ahenkli olarak değerlendirilmektedir. Herkesin anlayabileceği bir dille kaleme aldığı Hayyamâne tarzındaki şiirlerinde; bağ, bahçe, gül, bülbül, şarap, saz ve bahar gibi imgeleri sevgiliye duyduğu muhabbetle işlemiştir. Esad Naib, çağdaşları arasında klasik divan şiiri geleneğini en iyi bilen şairlerden biri olarak kabul edilir. Özellikle 1967'de vefat eden Mehmet Sadık'tan sonra, bu konuda Kerkük'te başlıca otoritelerden biri haline gelmiştir. Realist bir şair olan Esad, başlangıçta Tevfik Fikret'in şiirlerinden etkilenmiş, sonrasında ise hayranlık duyduğu Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Orhan Seyfi Orhon gibi şairlerden esinlenmiştir. Türkiye'ye yaptığı se-

yahatlerde bu şairlerle şahsen tanışma imkânı bulmuştur. Esad Naib, sadece bir edebiyatçı değil; aynı zamanda bir kültürel direniş figürü olarak da değerlendirilebilir. Çağdaş Irak Türkmen edebiyatının millî duyarlılık, toplumsal bilinç ve dil bilinci açısından gelişmesinde aktif bir rol üstlenmiştir. Hayatı boyunca çok sayıda şiir ve nesir türlerinde eser vermiştir. Şiirlerinde halk şiiri geleneği ile modern şiir arasında köprü kurmuştur. Esad Naib, sonraki kuşak Türkmen edebiyatçıları için hem bir örnek hem de yol gösterici olmuştur. Türkmen edebiyatının sürekliliği açısından bir köprü görevi görmüştür. Nüktedan ve zarif bir kişiliğe sahip olan Esad Naib, sadece edebî kimliğiyle değil, aynı zamanda ahlaki karakteriyle de tanınmıştır. Hayatı boyunca kimseyi ne diliyle ne de kalemiyle incitmemiştir. Hiçbir kimse hakkında olumsuz konuşmaması, onun en dikkat çekici kişisel özelliklerinden biridir. Bayramlarda dostlarına gönderdiği tebrik kartlarını şiirsel beyitlerle süslediği bilinmektedir. Yeni yazdığı şiirleri, bazen takvim yapraklarının arkasına ya da küçük kâğıtlara minik harflerle yazar, edebiyat meraklılarına okuyup sunmaktan keyif alırdı. Bu tarzda yazılmış birçok belgenin hâlen bazı kimselerin elinde bulunduğu bilinmektedir. Nesir alanındaki çalışmaları ise edebî sohbet tarzında olmakla birlikte, hayalî tasvirlerden çok gerçek anlatıma dayalıdır. Bu nedenle klasik anlamda sanat kaygısı taşıyan mensur eserlere rastlanmaz. Ancak tüm bunlara rağmen, şairlik yönüyle dikkate değer bir sanatçıdır. (Terzibaşı, 2013:180-182.) Esad Naib'in *Zamanın Eli, Yapraklar, Armağan, Kerkük Nükteleri* adlı basılı şiir ve düzyazı eserleri mevcuttur. Ayrıca yayımlanmamış pek çok şiiri de vardır, bunları Keşkül adlı bir eser şeklinde toplamıştır. (Müftü, 2008: 229) Bu çalışmada Esad Naib'in *Yapraklar* adlı şiir kitabı esas alınmıştır.

1.3. Yapraklar Divanı

Bu eser eski harflerle Türkiye Türkçesi ve klasik Osmanlı imlasıyla yazılan Bağdat'ta 1986 yılında, Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından bir cilt

olarak şafak basımevinde basılmıştır ve 168 sayfalık ,74 kasideden oluşan bu kitap daha çok aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Esad Naib, bu eserde güzel ve ahenkli, milli, aşk, sevgi, ağıt, ayrılma konularını ele almıştır. (Naib, 1973: 5-164) Eserde kullanılan sözcüklerin yazım ve ses özellikleri değerlendirilmiştir. Böylece şairin kullandığı edebi dil özellikleri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Arap dilinin ünlü ve ünsüzlerin telaffuzu üzerindeki etkisini de tespit edilmiştir. Yapraklar eserinde kasideler eski harfle yazılmıştır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi ve klasik Osmanlıcanın ses ve yazım özellikleriyle yazılmıştır. Beyitlerde bazı sözcükler Kerkük ağzıyla yazılmıştır. Fakat bu sözcükler herhangi bir ağız özelliği taşımamış ve klasik Osmanlı ses ve yazım özellikleriyle yazılmıştır. Ayrıca Arapça ve Farsça alıntı sözcükler ise orijinal imlayla yazılmıştır. Konumuzun incelenmesinde beyitlerden örnek verip Türkiye Türkçesinin ses ve yazım özellikleriyle karşılı olarak ele alacağız.

2.1. Irak Türkçesinin Tasnifi

Irak Türkmenleri, Orta Asya'dan batıya göç eden bir Türk kavmidir. “ Türkmenlerin Irak' a yerleşmelerinin birinci dönemi , bu ülkeye ilk defa ayak bastıkları Hicri 54 yılına kadar uzanır. Bu dönem Ubeydullah bin Ziyad'ın 2000 Türkmen'i getirerek Basra'ya yerleştirmesiyle başlar”. (Hürmüzlü, 2003:13).

Irak Türkmenlerinin yerleşim bölgesi kuzeybatıdan güneydoğuya kadar devam eden coğrafi bir şerit üzerinde yaşamaktadır. Bu bölge Telafer, Musul, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tavuk, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Hanekin ve Mendeli'ye kadar uzanmaktadır. “Bu şeridin kuzeyinde Türkiye , batısında Dicle nehri, doğusundan ise İran sınırı yer alır, Irak Türkmen kuşağı, Arap ve Kürt toplulukları arasında sınır teşkil etmektedir. Irak Türkleri, Çin'den Türkiye'ye uzanan Oğuz kuşağının uzantısıdır.” (Demir ve Yılmaz,

2006:122) Irak'ta konuşulan dil Batı Türkçesinin doğu yöresinde (Azeri Türkçesi) yer alan ağızlar topluluğuna girer. "Azeri (Doğu Oğuz) Türkçesi Azerbaycan dışındaki Azeri diyalektleri ise Irak'ta konuşulan kerkük ve Erbil diyalektleridir". (Tekin ve Ölmez, 2003:152) Irak Türkmen ağızları, Anadolu Türkçesinden oldukça farklı bir diyalekt oluşturmuşlardır. "Irak Türkmenlerin dili iki türe ayrılmaktadır; yazı dili ve konuşma dilidir. Yazı dilinde Türkiye Türkçesini ; konuşma dilinde ise Azeri Türkçesi ve Güneydoğu Anadolu sahasındaki dilini kullanılmaktadır". (Beşirli, 2022:15) Irak'ta konuşulan Türkmen ağızları genel olarak farklı lehçelerden oluşmaktadır. "Bu ayrılıklar bazen aynı il, ilçe, bucak ve bazan da bunların iki ayrı mahallesinde bile göz çarpmaktadır. Bu da değişik zamanlarda bu bölgelere göç edip yerleşen Türk boylarının ağız ayrılıklarından ileri geldiği söylenebilir." (Bayatlı, 1996: 329) Irak Türkmen ağızları, konuşma dilinde , edebiyat ürünlerinde özellikle hoyrat ve maniler ve bunun yanında diğer sözlü edebiyat ürünlerinde kullanılması görülmektedir. Dolayısıyla Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı coğrafyada her idarî birim ayrı ayrı ele alınarak dil (ağız) çalışması yapılmalı.

Irak Türkmen ağızları, tekil ikinci kişi ve çoğul ikinci kişi iyelik ekinden gelişen (v) ağzı ve (y) ağzı olmak üzere iki ana gruba ayrılır:

1.V ağzı: Kerkük , Erbil ,Dakuk , Kızrabat, Hanekin, Mendeli ,şahraban ve bedre'de yaşayan Türkmenlerin konuştuğu ağızdır.

Babaw "baban" , babawız "babanız" nenenew "annen" , nenenewiz "anneniz", oğliw "oğlun" ,oğliwiz "oğlunuz", göziw "gözün" göziwiz "gözünüz", Seniw "senin" , siziw "sizin" , geldiw "geldin", geldiwiz "geldiniz" , seleştew "söyledin", seleştewiz "söylediniz".

Seni nenenew çağırdı.

Seni annen çağırdı.

2.Y ağızı: Telafer , Altunköprü, Tuz-Hurmatı, Taze-Hurmatı, Beşir, Bayat Köyleri, İmam Zeynelabdin köyü, Tisin, Kifri ve Karatepe vb. şehirlerde yaşayan Türkmenlerin konuştuğu ağızdır.

Babay “baban” , babayız “babanız ” nened “annen” , nenediz “anneniz”, oğliy “oğlun” ,oğliyiz “oğlunuz”, göziy “gözün” göziyiz “gözünüz”, Seni “senin” , sızıy “sizin” , geldiy “geldin”, geldiyiz “geldiniz” , seleştıy “söyledin”, seleştıyız “söylediniz”. (Beşirli, 2022: 9-10) Seni nened çağırdı.

Seni annen çağırdı.

Ayrıca Irak Türkmen Türkçesi söz varlığı bakımından da tipki bir Azeri diyalektidir. Fakat Anadolu ağızlarının da etkisi kalmıştır.

2.2. Irak Türkmenlerinin kullandığı Alfabe

Irak Türkmenleri, Osmanlı döneminden günümüze dek Türk dünyasının önemli bir kolunu oluşturarak, hem kültürel hem de dilsel kimliklerini korumaya mücadelesi vermişlerdir. Bu mücadelenin temel araçlarından biri de yazı dilidir. Ancak Irak'ta süregelen siyasi baskılar, eğitim politikaları ve toplumsal dönüşümler, Türkmenlerin kullandığı alfabe üzerinde doğrudan etkili olmuştur. 2003 yılından önce Irak'ta egemen olan rejimler, Türkiye'de 1928 yılında kabul edilen Latin alfabesini resmi yazı sistemi olarak tanınamış ve bu alfabenin kullanılmasını çeşitli yollarla engellemiştir. Bu nedenle, Irak Türkmenleri XX. yüzyılın ortalarına kadar, yani 1950'li yıllara dek, yazı dili olarak klasik Osmanlı imlasına dayanan Arap harfli eski yazıyı kullanmak zorunda kalmışlardır. (Aksoy,1996:15) Ancak bu klasik imlâ sistemi, her ne kadar geçmişin bir mirası olarak benimsenmiş olsa da, Türkçenin ses yapısına uygun olmaması nedeniyle iletişimde zorluklar doğurmuştur. Arap harfleri, Türkçedeki sekiz temel ünlüyü (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) tam olarak karşılayamadığı için, yazılı metinlerin okunması bağlama ve ezbere dayalı hale gelmiştir. Eğitim sisteminin bu alfabeyi öğ-

retmeye yönelik ciddi ve sürdürülebilir bir çaba içinde olmaması da, bu imlânın sonraki kuşaklara aktarılmasını zorlaştırmıştır. Bu şartlar altında bazı aydınlar ve yazarlar, klasik yazıyı daha fonetik bir yaklaşımla yazmaya çalışmışlardır. Arap harflerini kullanmaya devam ederek, Türkçenin ses özelliklerine daha uygun bir yazım biçimi oluşturmaya çalışan bu çabalar, sistematik olmaktan uzak kalmış ve genel kabul görmemiştir. (Karahana,2010,83) Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda, Osmanlı imlasından sapmaların gözlemlendiği bazı yazılı eserler, bu arayışların ürünüdür. Bu bağlamda incelediğimiz Esad Naib'e ait bu eser, ağırlıklı olarak klasik Osmanlı yazı geleneğiyle kaleme alınmış olmakla birlikte, metinlerdeki bazı imlâ kaymaları ve düzensizlikler, dönemin dilsel dönüşümünü ve ses temelli yazı çabalarını da gözler önüne sermektedir. Yazarın, Bağdat'ta yayımlanan *Kardeşlik* dergisinde o yıllarda sürdürülen tartışmalardan etkilenmiş olması muhtemeldir. Dergi, sadece bir yayın organı değil, aynı zamanda dilsel farkındalık yaratan bir platform olmuştur. Eserlerdeki bazı imlâ hataları baskı sürecinde de meydana gelmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Irak'ta matbaa süreçlerinin yeterince gelişmemiş olması, Arap kökenli müretteplerin Türkçe'ye hâkim olmamaları nedeniyle eski harfli metinlerin dizgisi sırasında çok sayıda yazım hatası ortaya çıkmıştır. "Bu teknik aksaklıkların yanı sıra, editörlük kurumunun Irak Türkmen yayıncılığında henüz yerleşmemiş olması da bu tür sorunların yaygınlaşmasına neden olmuştur". (Yıldırım,2012:104) 1930'lu yıllardan itibaren Irak'ta Türkçe eğitiminin yasaklanması da, yazılı Türkmen Türkçesinin gelişimini olumsuz etkilemiştir. 1937 yılında yürürlüğe giren yasaklar, hem öğretmen yetiştirme süreçlerini hem de yeni neslin Türkiye Türkçesine erişimini engellemiştir. Bu nedenle, edebiyatçılar klasik Türk edebiyatı birikiminden beslenmekle birlikte, yazılı dilde ağız özelliklerini de yoğun biçimde kullanmışlardır. Özellikle şiir türünde, Kerkük ağzına özgü kelime hazinesi ve cümle yapıları, yazıya aktarılmıştır. Yazarların

Türkiye’deki dil reformlarını ve sadeleşme hareketlerini geç de olsa takip etmeleri sayesinde, bazı eserlerde Osmanlıca yerine daha duru ve yalın bir dil kullanıldığı görülmektedir. Esad Naib gibi yazarların zaman zaman öz Türkçe’ye yöneldikleri, yerleşik yabancı kökenli kelimelere karşılık kendi üretimleri olan kelimeleri tercih ettikleri dikkat çekmektedir. (Özkan,2003:210) Bu da, Türkmen yazarlar arasında bilinçli bir dil politikası arayışının göstergesidir. Bu dil tercihlerinin, yalnızca estetik veya edebî kaygılarla değil, aynı zamanda kültürel bir kimlik ve aidiyet bilinciyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesiyle bağlarını koparmak istemeyen Irak Türkmenleri, modern Türk dilindeki gelişmeleri izleyerek, kendi yazı dillerini güncelleme ve standartlaştırma çabası içine girmişlerdir. Bu çalışmamızda, Esad Naib’in önemli eserini yeni nesiller tarafından okunmasını sağladık, hem de Irak Türkmen Türkçesine dair imlâ, sözcük seçimi ve ağız özellikleri hakkında kapsamlı bir çözümleme gerçekleştirip dil biliminin araştırma alanına katkı sağlayacak niteliktedir.

2.3. Irak Türkmenlerinde İmlâ Sorunu

Türk dünyasının önemli bir parçasını oluşturan Irak Türkmenleri, hem tarihi hem de kültürel bağlarıyla Türkiye Türkçesi ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkinin temel taşlarından biri de şüphesiz yazı dilidir. Ancak Irak Türkmenlerinin kullandığı yazı dili, özellikle imlâ açısından uzun yıllar boyunca ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ünlülerin sözcük içindeki durumları göz önünde bulundurulduğunda, yazılı ifadelerde Osmanlı Türkçesinin izlerini taşıyan ve Türkiye’de “Eski Yazı” veya “Osmanlıca” olarak adlandırılan klişe bir yazı biçiminin dışına çıkılamadığı görülmektedir. (Bayatlı,1996,:334) Osmanlıca kökenli bu yazı biçimi, Arap harflerine dayandığı için özellikle sesli harflerin yazımında eksiklikler ve belirsizlikler yaratmıştır. Arap alfabesi, Türkçedeki sekiz temel ünlüyü (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) açıkça karşılayamadığı için, kelimelerin doğru okunması bağlama ve ezbere dayalı hale gelmiştir. Bu durum, yazılı

dilde anlam karışıklıklarına ve imlâda düzensizliğe yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1928'de Latin harflerine geçişiyle birlikte her sesli harf için ayrı bir harf kullanılmış ve bu durum, yazı dilinde netlik ve tutarlılık sağlamıştır. Ancak bu reform Irak Türkmen toplumuna doğrudan yansımamış, Osmanlıcanın karmaşık yapısı uzun yıllar boyunca Türkmen yazılı kültüründe varlığını sürdürmüştür. Irak Türkmenlerinin yazıya bir standart kazandırma çabaları da olmuştur. 1984-1986 yılları arasında dil bilimciler ve araştırmacılardan oluşan on kişilik bir kurul oluşturulmuş, bu kurul yaklaşık iki yıl boyunca çeşitli alfabe ve yazı sistemleri üzerine bilimsel çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmaların sonunda "Türkmen Kardeşlik Ocağı" adlı kuruluş süreci desteklemiş, ancak o dönemde Irak'taki politik atmosfer ve baskılar nedeniyle bu girişim kalıcı bir başarıya ulaşamamıştır. Bu başarısızlık, Türkmen yazı dilinin standartlaşmasının önünde bir engel olarak kalmıştır. Buna rağmen, özellikle 1960'lardan itibaren yayımlanan ve yarı Türkçe yarı Arapça olan "Kardeşlik" dergisi, Türkmen kültür ve dilinin korunması açısından önemli bir rol oynamıştır. (Bayatlı, 2017: 415) Ancak bu dergi de tek başına imlâ sorununu çözecek güçte olmamıştır. Son yıllarda yayımlanan birçok dergi ise karmaşık ve kararsız bir imlâ tarzı benimsemiş, yazarlar arasında ortak bir yazım standardı oluşmamıştır. Bazı yazarlar Türkiye Türkçesine yakın bir yazım kullanırken, bazıları Arap alfabesine dayalı geleneksel yazımı tercih etmiştir. Bu ikili yapı, okuyucular açısından da kafa karışıklığı yaratmaktadır.

Irak Tanıtma Bakanlığı'na bağlı Türkmen Kültür Müdürlüğü tarafından yayımlanan haftalık "Yurt" gazetesi ile Irak Yazarlar Birliği'nin çıkardığı "Birlik Sesi" dergisi ise, Türkiye Türkçesindeki ses ve yazım kurallarına yakın durmaya çalışmakta, özellikle ünlü uyumu ve eklerin yazımı gibi konularda daha sistemli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yayınlar, yazı dilinde birlik sağlama konusunda umut verici adımlar olarak değerlendirilebilir. (Benderoğlu, 1971:31) Ancak tüm bu çabalara rağmen imlâ meselesi,

yalnızca teknik bir mesele değil, aynı zamanda sosyopolitik bir meseledir. Irak'ta Arapçanın resmi dil olması, Türkmenlerin eğitim hayatında Arapça baskısını artırmış, Türkçenin yazı dili olarak gelişmesini sınırlamıştır. Bu da doğal olarak imlâdaki düzensizlikleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca Irak Türkmenlerinin farklı bölgelerde yaşayan grupları arasında ağız farklılıkları da yazı diline yansımakta, bu da standardizasyonu zorlaştırmaktadır.

Geçmişte birçok edebiyatçı, öğretmen ve entelektüel bu sorunu dile getirmiş, çeşitli çözüm önerileri sunmuştur. Ancak harflerin sesleri yansıtma kapasitesindeki yetersizlik, eğitimsizlik, siyasi engeller ve yayın organlarının dağınıklığı gibi nedenlerle bu çabalar çoğu zaman sınırlı kalmıştır. Böylece Türkmenlerin yazı dili, tüm zorlukları ve yanlışlıkları ile 2003 yılında Latin harflerine geçildiği tarihe kadar devam etmiş ve Türkmence yayımlanan tüm yazılar, bu imla hatalarından nasibini almıştır. Sonuçta Irak Türkmenlerinde imlâ sorunu tarihî, teknik ve sosyokültürel boyutları olan çok yönlü bir meseledir. Bu sorunun kalıcı biçimde çözülebilmesi için, Türkmen toplumunun içinden çıkan dil bilimciler, yazarlar ve eğitimciler tarafından ortak bir alfabe, sözlük ve yazım kılavuzu oluşturulması; bu malzemelerin okullarda ve yayınlarda yaygın şekilde kullanılması elzemdir. Türkiye ile kurulan kültürel bağlar bu sürece olumlu katkı sağlayabilir. Ancak en nihayetinde, bu mesele bir toplumsal bilinç ve kültürel sahiplenme meselesidir.

3. Irak Türkçesinin Yazım ve Ses Özellikleri

Irak Türkmen Türkçesi olarak da bilinir ve Türkiye Türkçesine yakın bir ağızdır. Ancak hem Osmanlı mirası hem de Arapça ve Farsça etkileri nedeniyle kendine özgü ses ve yazım özellikleri vardır. Aşağıda bu özellikler sistematik olarak sunulmuştur:

3.1.Yazım Özellikleri

Irak Türkçesi, genel olarak standart bir yazı dili değildir. “Ancak son yıllarda özellikle Kerkük ve Erbil gibi şehirlerde edebî metinlerde kullanılmaya başlandığı görülmektedir”. (Türkmen, 2019:45) Osmanlı döneminden kalan Arap harfli yazım şekli hâlâ bazı yaşlı kuşaklar tarafından kullanılmaktadır. Bu tür yazımda sesleri tam karşılamayan harflerin tercih edilmesi, zaman zaman anlam karışıklıklarına yol açabilmektedir. Örneğin, «k» sesi hem «ك» hem de «ق» harfleriyle yazılabilmektedir.

Yazımda görülen bu farklılıklar, ağız özelliklerinden kaynaklanmakta ve kimi zaman edebî metinlere de yansımaktadır. Örneğin «gidiyorum» ifadesi, halk arasında «gidiyom» şeklinde yazılabilir. Ayrıca Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin yazımında asıllarına yakınlık korunabilir. (Demirci, 2020:102)

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi yazım kuralları esas alınarak eserdeki yazım özelliklerini şöyle sıralanabilir:

3.1.1Ünlülerin Yazımı

Irak Türkmenlerin yazı dilinde kullandıkları ünlüler şunlardır:

/a-â / ünlüsünün yazımı

Ön seste yazımında çoğunlukla «أ» kullanılmıştır: آغیر ağır (78/5), آكلام اkladım (78/9), آرتق ارتق (75/16), آلیرم alırım (53/5), آعاجلر ağaçlar (48/9).

İç seste yazımında «ا» kullanılmıştır: بولاجقدر, bulacaqdır (11/1), آریان arayan(26/5), نازلئ nazlı(27/3).

Bazı sözcüklerde iç seste yazılmamıştır: آلیرلر alırlar (27/11), باğa bağa (16/3).

Son seste «ا» ve «ه» ile gösterilmiştir: وارسه varsa (27/9), اولمقده olmaqda (28/12), قولتوغا qoltığa (28/14), اوکا oğa (31/4).

/ e / ünlüsünün yazımı

Ön seste yazımında «ا» kullanılmıştır: آگر eger (27/1), آسكى eski (28/1), آله ele (2/28) .

İç seste yazımında çoğunlukla «ه» ile yazılmamıştır: به زه يوب bezeyub

(123/15), ده مك demek (35/4), گ يوره yüreg (35/19)

Bazı sözcüklerin son hecesinde yazılmamıştır: bizden بزدن (57/2), گллер güller (57/3), دوشمز düşmez (33/4), دردمز derdimiz (119/2).

Son seste «ه» ile yazılmıştır : بويله böyle (83/8), ايله ile (48/6), نشه neşe (55/15)

/é/ kapalı e ünlüsünün yazımı

Ön seste «أ» ve «ي» ile yazılmıştır: نه زه ézer (85/2), أولرى éwleri (20/5) iç seste «ه» ve «ي» ile yazılmıştır: گيجه géce (55/14), نشه neşeli (8/2).

/ı/ ünlüsünün yazımı

Ön seste «اي» ile yazılmıştır : ايشيق ışıq (20/9), ايسیتماز ısıtmaz (29/2).

İç seste yazımında «ي» kullanılmıştır: آغیر ağır (102/3), آیدین aydın (101/11), Bazı sözcüklerde iç seste yazılmamıştır: قیرانلق qıranlıq (78/10).

Son seste «ی» ile yazılmıştır: بوغدايى buğdayı (25/12), چایرى çayırı (25/12), چالغی çalgıcı (76/12), باقدی baqdı (108/9).

/i/ ünlüsünün yazımı

Ön seste yazımında «اي» kullanılmıştır: ایش iş (55/9), ایچیم içtim (76/1), ایزی izi (111/14).

İç seste yazımında «ي» kullanılmıştır: ایلیمی elimi (83/3), گیدیشى gidişi (80/7), دیرین derin (80/7).

Son seste yazımında «ه» ve «ی» kullanılmıştır: پری peri (65/19), گیزلی gizli (65/19), نهşه neşeli (113/5), سانبکه sanki (63/6), (58/7).

/o/ ünlüsünün yazımı

Ön seste «او» ile yazılmıştır: اولوب olup (51/9), اونک onun (46/6), اولاماز olamaz (95/12), اومز omuz (104/10), او قویوب oquyub (87/15).

İç seste «و» ile yazılmıştır: دوغان doğan (42/7), چوق çoq (50/12), یول yol (48/3), توپراغ toprağ (48/4).

/ö/ ünlüsünün yazımı

Ön seste «او» ile yazılmıştır: اولجه مز ölçemez (84/8), اوتوک ötünj (15/9), اوز öz (16/16), اولووه ردک ölüverdik (79/7), اوتöt (114/1).

İç sešte «و» ile yazılmıştır: گۆك gök (87/20), گۆر gör (116/13), سۆيله söyle (81/4), گۆنۆل gönül (95/5), چۆزۆم çözüml (83/16), دۆرت dört (104/3).

/u/ ünlüsünün yazımı

Ön sešte «او» ile yazılmıştır: اوزون uzun (73/10), اوغرونده uğrun (65/16), اويون uygun (51/8), اويقو uyqu (44/2), اويان uyan (32/1).

İç sešte «و» ile yazılmıştır: صولغون solgun (74/10), قوزوم quzum (53/2), وجودوم wucudum (55/10), قوش quş (70/19).

Son sešte yazımında «و» ve «ى» ile yazılmıştır: بو bu (73/10), بونى bunu (105/10), او قو oqu (77/5), اويقو uyqu (78/12).

/ü/ ünlüsünün yazımı

Ön sešte «او» ile yazılmıştır: اوچ üç (87/14), اوزونتو üzüntü (74), اوستنده üstünde (23/6), اولكەلر ülkeler (73/3).

İç sešte «و» ile yazılmıştır: گۆلۆب gülüp (73/4), يۆزلۆ yüzlü (87/12), گۆنۆش güneş (73/10), گۆنۆل gönül (65/6), چۆنكۆ çünkü (62/2).

Son sešte yazımında «و» ve «ى» ile yazılmıştır: تۆرلۆ türlü (60/2), سوسلۆ süslü (28/6), تۆركۆ türkü (61/14), گۆنى günü (32/1).

3.1.2 Ünsüzlerin Yazımı

“Irak Türkmen ağızlarında, bütün ünsüzler kullanılmaktadır. Fakat bir kısmı fonetik etkilerle az çok farklılık görülmektedir”. (Beşirli, 2022:38) Bu bölümde yazımında farklılıklar gösterilen ünsüzlere yer verilmiştir.

/ç/ ünsüzünün yazımı

+Ça ekinin /ç/ sesinin /c/ ile yazıldığı tespit edilmiştir: چوقچه çoqça (47/5), گيتكچه gittikce (20/17), اولدوقچه olduqça (27/12), گيتكچه geçtikce (27/12), اندكچه ettikce (31/3).

Bazı sözcüklerde «ج» ile yazılmıştır: چونكۆ cünkü (25/14), چيچكۆ çiceke (22/3), گنجلكده genclikde (31/11).

/d/ ve /t/ ünsüzlerinin yazımı

Türkçe sözcüklerdeki son harfinde yer alan /t/ sesleri «د» ile yazılmıştır: گيچدلىرى geçidleri (20) /9).

Görülen geçmiş zaman, bildirme ve hikaye eklerinin üzerindeki /d/ ve /t/ ün-

süzlerinin yazımında ünsüz uyumunda tutarlılık yoktur: ده گیشدی degişdi(20/1), دويدم duydum (21/4), لويومشدم luyumuşdum (21/3), يوقدر yoqdur (19/2).

/g/ ve /ğ/ ünsüzlerinin yazımı

Divanda /ğ/ve/k/ ünsüzleri «گ» ile yazılmıştır: اَگر eger (27/1), دَگلدی de-gildi

(17/2), گيننه gene (17/8), يوره گيم , yüregim(50/12), رنگلی rengli (17/4).

/g/ ve /k/ ünsüzlerinin yazımı

/g/ ve /k/ ünsüzleri «غ» ile yazılmıştır: صولغون solğun (17/3), قابغیلی kaygılı (17/12), بايغين baygın (42/8), ديالوغ diyalog (55/1).

/h/ art damak h'si ünsüzünün yazımı

/ h / ünsüzü «ح» ile yazılmıştır:

صباحلر sabahlar (29/9), محجوب maħcub (33/12), محبتك maħbetiñ (35/12), حقليسك haqlısıñ (37/5).

/x/ art hırıltılı h ünsüzünün yazımı

خسته xeşte (44/1), خوش xoş (38/4), دخی daxi (42/8), بختم baxım (35/4).

/q/ art damak k'si ünsüzlerinin yazımı

باق baq (39/7), اويقو uyqu (44/1), باقىشلارك baqışlarıñ (39/8), قارانلىق qaranlıq (42/4).

/ŋ/ ünsüzünün yazımı:

sözcüklerin iç ve son sešte bulunan n ünsüzü «ك» ile yazılmıştır:

صاچلارك saçlarıñ (52/5), با baña (45/10), گۆنل گۆنül (46/2), يالنجز yalnız(54/2), اونك onuñ (46/6) .

/p/ ünsüzünün yazımı:

Ön ve iç sešte yer alan /p/'ler çoğunlukla «پ» ile yazılmış, son sešte bazı köklerde ise «ب» ile yazılmıştır: مهتاب mehtab (33/1), قايب qayıb (20/12), محجوب maħcub (33/12).

-(X)p zarf-filinin eki «ب» ile yazılmıştır:

دونوب dönüb (39/7), بولوب bulub (26/12).

/s/ ünsüzünün yazımı

Kalın ve ince ünlülü sözcüklerin ön ve iç sesindeki /s/ ünsüzleri metnin tamamında «ص» «س» ve «ث» ile yazılmıştır: صاچلر saçlar (33/18), ماصا maşa (31/2), صار şar (44/9), صون şon (24/1), باصاچاق başacaq (25/11), يوقسول yoqsul (133/7), مرثيه لر mersiyeler (119/3).

/v/ çift dudak v'si ünsüzünün yazımı

Irak Türkmen ağızlarında dış-dudak ünsüzü /v/ yoktur. Onun yerine çift-dudak ünsüzü /w/ kullanılmaktadır. Türkçe sözcüklerde ön, iç ve son seste bulunan /v/ ünsüzü «و» ile gösterilmiştir: وار war (53/1), ياورلر yawrular (57/17), وه ريرلر werirler (27/10).

/z/ Ötümlü, dış, sızıcı ünsüzünün yazımı

Divandaki Arapça sözcüklerin yazımında /z/ ünsüzü «ظ», «ض» ve «ذ» sesleri ile gösterilmiştir fakat Irak Türkmen ağızlarında /z/ ile telaffuz edilir: نظرة nazâra (27/14), بياض beyaz (22/1), بعضى bâzı (55/11), ذوق zewk (106/3).

/â/ bulanık a ünsüzünün yazımı (Arapça'da Ayın ع sesi)

Arapçanın etkisiyle alıntı ve bazı ünlü ile başlayan sözcüklerin yazımında «ع» sesi ile gösterilmiştir: عشقى aşkı (107/10), عمر Ömür (104/3), عتاب İtâb (102/7), معلوم ma'lûm (10/101), دعا duâ (14/98), شعرى şiir (10/97).

3.1.3.Harekelerin Yazımı

Yapraklar Divanındaki harekeler kullanılmamıştır .

3.1.4.Eklerin Yazımı

Yapraklar Divanının'da çekim ve yapım ekleri çoğunlukla bitişik yazılmıştır. Eklerin bitişik yazıldığı örneklerle tespit edilmiştir.

A.İsim Çekim Eklerin Yazımı

A.1. Çokluk Eki

Irak Türkmen ağızlarında çokluk eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi (lar, ler)'dir. Çokluk eki (لر) bitişik yazılmıştır: صاچلر saçlar (33/18), لاله لر

laleler (26/13).

çokluk eki bu örnekte ayrı yazılmış

اتشله ر ateşler (26/4),

A.2. Soru Eki

Soru eki (می) genellikle bitişik yazılmıştır.

vermişmi وه رمشمی (51/13), maxmurmu مخمورمی (51/4), yad eder mi یاد ادرمی (51/8).

A.3. Durum Ekleri

Durum ekleri kalın ve ince sözcüklerin yazımında tek biçimde yazılmıştır.

Yalın - Ø بهار bahar (50/2), او یون oyun (50/2), 15/1))

Belirtme	(ی)-	evî (125/2), benî (50/2), Leylâyı (15/6). عشقك aşqıñ (124/5), اووانك ovanıñ (124/16),
İlgi	η (ك)-	wataniñ (124/12). حياته cennete (124/17), ساña saña (98/3), جنته
Yönelme	(ا.ه)-	hayata (46/12).
Bulunma	(ده)-	مقبركده maqberinde (129/11), ezeliyette (128/7), كوشه ده köşede (106/9).
Ayrılma	(دن)-	اودادن odadan (125/2), گلدن gülden (109/1), هوادن hawadan (15/1).
Vasıta	(له، ايله)-	ادالره adalarla (108/9), صفالرايله safâlar ile (106/3), نازيله nazıyla (15/1).

A.4. İyelik Ekleri

İyelik eklerinin yazımı tabloda verilmiştir

İyelik eklerinin yazımı tabloda verilmiştir

Kişi	Tekil	Çoğul
1. kişi	گلم، sevgilim (103/1) سه وگيلم gülüm (103/2).	، قانمز (97/7) aşqımız ، ویرانه مز (105/2) qanımız wirânemiz (95/8).
2. kişi	، eşiq، أشك (104/4) ümidin ، gögstin (44/9) گؤگسك، (100/7).	، aşqınız (50/4) عشقك ، şiriğinizden (46/10) شعريکزدن.
3. kişi	، قوشى (103/8) mahsulü ، quşu (103/9) محصولى	، qızları (18/13) قزلى

B. Fiil Çekim Ekleri

Fiillere gelen kip ve şahıs ekleri bitişik yazılmış, bunların üzerine gelen imek ekleri de bitişik yazılmıştır.

B.1. Şimdiki Zaman (باتيور : يور) batıyor (18/12)، قاچيور (18/14) qaçıyor

B.2. Geniş Zaman (دوشه رم) düşerim (50/4)، گتيرر (18/2) getirir

B.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman (گلمش) gelmiş (15/1)، قالمش (17/10) qalmış

B.4. Görülen Geçmiş Zaman (الدق) aldık (15/1)، اندم (16/1) andım
doldum (16/5).

B.5. Gelecek Zaman (اولاجق) olacaq (70/6)، گله جك (68/4) gelecek

B.6. İstek Kipi (چالالم) çalalım (52/2)، وهره يم (52/12) vereyim

B.7. Gereklilik Kipi (سويله مه لى) sebeb olmalı (55/8)، سبب اولمالى (24/4) sebeb olmalı

B.8. Şart Kipi (گۆرسه ییدی, gorseydi (31/5), gelse (50/8), (سه, سا): گۆلسه) Şart Kipi (31/5).

B.9. Emir Kipi (ø): کرم قیل kerem qıl (15/3), باقکز baqınız (18/13), شفا بولسون şifa bulsun (15/4).

C. Yapım eklerin Yazımı

Irak Türkmen ağzılarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi dört tür yapım eki vardır. Divandaki geçen yapım ekleri çoğunlukla hem bitişik hem de bir biçimde yazıldığı aşağıdaki örneklerle tespit edilmiştir.

+IIğ (أعاجلق, ağaçlıq (26/12), گۆزه لک (25/9), (صیجاقلق, sıcaqlıq (25/9), (لک): صیجاقلق) (32/9).

+II (تورلو), (تاتلی, tatlı (25/14), (تۈرلۈ لی, türülü (19/1), (لو): تورلو) (51/11).

+sız (چاره سز, çaresiz (71/5), (اناسز, anasız (17/10), (اوزله ملی, özlemli (51/11), (اوکسوز): سوز) (17/9), (سوز, söz) (17/9).

+cı (نغمه جی): نغمه جی (70/15).

+la (باشلار), (سوسلر, süsler (59/20), (له, la) (61/15), (باشلار) (59/20).

+mag (بیلدیرمک, bildirmek (67/21), (ییرمک اله شد), (ییرمک, yirmek) (67/20), (مق): ییرمک اله شد) (67/21).

+dır (سالدیررلر, saldırlar (64/4), (دولدوردو), (دور, doldurdu (15/10), (دولدوردو) (64/4).

3.1.5. Birleşik Sözcüklerin Yazımı

Fiil ve isimden oluşan birleşik sözcükler genellikle bitişik yazılmıştır, fakat bazı yerlerde kendinden sonraki sözcükle bitişmediği görülmüştür: نصیب: (تأذیب أده جک, tâzib edecek (79/7), (اولووه ردک, olüverdük (78/12), (ناسیبولسون, nasibolsun (85/10), (گۆز, göz (93/3), (گۆلبۈسە لرك, gülbüselerin (87/9), (میخانه, meyxane (66/5), (شاعرانه, şairâne (84/1), (گۆز یاشلرم, göz yaşlarım (66/9).

3.2. Ses Özellikleri

“Kerkük ağzında, Türkiye Türkçesinde kullanılan ünlü ve ünsüzlerin yanı sıra, Türkiye Türkçesinde bulunmayan, ancak ağız özellikleri, Osmanlı ağız ve çevre etkisiyle oluşan, Arapça ve Farsça’da bulunan diğer ünlü ve ünsüzler de kullanılır”. (Hürmüzlü, 2003:22) Bunların konuşma dilinde

yaygın biçimde bulunanlarını şöyle sıralayabiliriz:

3.2.1. Ünlü Değişmeleri:

Ön seste /o-/ > /u/: oğur > uğur (52/12).

İç seste /-u-/ > /-i-/: buraq > bırak (32/14).

İç seste /-u-/ > /-i-/: badesun > badesin (82/21).

İç seste /-ü-/ > /-i-/: gelüp > gelip (98/5).

Son seste /-ı/ > /-u/: oqı- > oqu- (41/15).

Son seste /-ı/ > /-i/: hapsı > hepsi (67/11) .

3.2.2. Ünlü Düşmeleri:

ak(ı)lımız (33/18), bağ(ı)rımı (92/1), sab(ı)reyle (25/3), kay(ı)p oldu (20/12),
neh(i)r (20/7), dew(i)ri (63/1), sey(i)ri (63/12), qoy(u)nuna (23/5), qut(u)
bu (24/10), uf(u)qı (25/5), uğ(u)runa (52/12), göñ(ü)lüm (15/3), göğ(ü)
sünü (23/1).

3.2.3. Kalınlık-İncelik Uyumu:

Türkçe sözcüklerde ünlüler arasındaki kalınlık-incecik uyumu kuvvetlidir.
Yapım ve çekim ekleri de eklendiği sözcüklerin ünlü uyumuna uymuştur ,
alıntı sözcüklerin eklendiği ise belirli bir kurala bağlı olmayan bazı eklerin
hem kalın hem ince biçimlerinin kullanıldığı görülmüştür.

biz+e (93/1), gök+te (39/5), söz+ü (93/7), güzel+de (94/8), can+ımız (95/9),
talih+im+den (96/6), al+mışlar (96/9), ayrı+lıq (97/2), et+erken (98/5),
çek+tirme (100/2), iddiâ+mız (100/8), cihân+de (101/3), qabr+e(102/9),
bu+de (20/18).

3.2.4. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu:

Bu uyum zayıftır. Divanda bazı eklerin yalnızca düz ünlülük şekillerinin
kullanılması düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır. Bu ekler şunlardır:

Soru eki: maxmur mı (51/13), durur mı (32/9),

İlgi eki +niñ: yüzü +niñ (45/9),

Belirtme durumu eki + (I): gün+ı (31/5), ömrüm+i (43/11), son+ı (71/7), o+nı
(74Ü/14),

Aitlik eki +ke: Çünke(15/16),

+c1 eki: spor+c1 (63/1),

Birinci tekil şahıs iyelik eki +(I)m: gön1+ım (33/16), gögüs+imde (35/16),

Üçüncü tekil şahıs iyelik eki +(s)I: qoyn +1 (16/16), nur+1 (45/9),

+dır eki: yoq+dır (19/2),

+sIz eki: son+sız (36/11), gül+siz (132/5),

+lık eki: tutqun+lığım (36/6),

Görülen geçmiş zaman eki (du, dü): ol-dı (15/7), dol-dım (16/6).

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mIş: uyu-mış (21/3), qudur-mış (24/7),

İkinci tekil şahıs şimdiki zaman eki -: yükseliyor-sin (17/8), gösteriyor-sin (20/9).

-İP eki: topla-y-up (29/13), buraq-up (32/14), kesil-up (35/15), çık-up (54/6),
özle-y-up (51/4).

Zarf –fiil ekin yalnızca yuvarlak ünlülü biçimlerinin kullanılması düzlük-
yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır.

3.2.5.Ünsüz Değişmeleri

Ön sešte /g-/ > y-/: gine > yine (16/2),

Ön sešte /ğ-/ > /g-/: ğam > gam (81/7), ğayet > gayet (65/5),

İç sešte /-g-/ > /-ğ-/ : egildim > eğildim (16/4), gögüs > göğüs (17/14), öğrenirler > öğrenirler (58/4), değil > değil (17/2).

İç sešte /-g-/ > /-k-/: rengli > renkli (17/4).

İç sešte /-ğ-/ > /-g-/: qayığlı > qayıklı (12/17), uygun > uygun (81/21), yiğit > yigit (136D/4).

İç sešte /-n-/ > /-k-/: tanrı > takrı (128/10), yalnız > yalkız (129/11), önce > ökce (134D/12), dinledim > dikledim (136/6),

Son sešte /-ğ-/ > /-g-/: diyalog > diyalog (55/1), solğun > solgun (74/10), yazğ1 > yazgı (132/11).

Son sešte /-s/ > /-z/ : kerkenes > kerkenez (71/14).

Son sešte /-c/ > /-ç/ : genc > genç (55/1), sewinc > sevinç (61/2), ağaçlık > ağaçlık (32/9).

3.2.6. Ünsüz Uyumları

Bulunma durumu eki +dA uyum dışında kalmaktadır: herkes+de (62/2), oynadık+da (63/7), baş+da (65/12), bitmek+de (67/6), gitmek+de (71+11), cennet+de (121/7).

Ayrılma durumu eki +den uyum dışında kalmaktadır: gök+den (57/8), taraf+dan (61/18), top+dan (64/5), bakış+dan (65/14).

Bildirme eki +dir uyum dışında kalmaktadır: çiçek+dir (59/1), +ça ekinin uyum dışında kalmaktadır: Türkçe (118/14), Arapça (118/14), Farsça (118/14), kürdce (118/14), Türkçe (118/14),

-DUR- ettirgenlik ekinin “+dur” ekinde ünsüz uyumu yoktur: tut-dur-urlar (59/12), koş-dur-ur (60/5), eleş-dir-mek (67/19).

-DI görülen geçmiş zaman ekinde ünsüz uyumu yoktur: tut-uş-du (73/1), tut-du (73/2), at-dım (74/15),

Birleşik zaman kipi

hikaye eki -dı'nın uyum dışı kaldığı ve ünsüz uyumu yoktur: koy-mış-du (72/12), art-mış-dı (65/3),

-dık sıfat-fiil ekinin durumu: iç-diğim (78/4).

-dıkça zarf-fiil ekindeki durum: eyle-dıkce (94/3), art-dıkça (79/8), ol-dıkça (119/20).

3.2.7. Ünsüz Benzeşmesi

Bu sözcük üzerinde m>n benzeşme olayı tespit edilmiştir: پنبه penbe > pembe (126/13), چارشنبه çarşenbe (66/9).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Irak'ta kurulan hükümetler, Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitimi yasakladı. Bu durum, özellikle 1931-2003 yılları arasında yazım sorunlarını artırdı. Türkmen yazarlar arasında bazıları yazım reformu önerirken, diğerleri Osmanlı'dan kalan geleneksel imlanın korunmasını savundu. Her iki taraf ta yazımın öğrenilmesinde zorluk olduğu konusunda hem fikirdi. Ancak bu tartışmalar bir sonuca ulaşmadan devam etti ve sorunlar 2003'te Latin alfabesine geçilene kadar

sürdü. Bu dil sorunlarının çözümsüz kalmasının temel nedeni, Türkmenlere yönelik uygulanan asimilasyon politikalarıydı. Bu yüzden edebiyat ürünleri yazım ve ses bilgisi açısından yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek nitelikte önemli gruplardan birini teşkil etmektedir. çağdaş Irak Türkmen edebiyatının en önemli ürünlerinden biri olan Esad Naib'in *Yapraklar* adlı divanıdır. Divan, manzum bir eser olup hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şair Esad Naib, genellikle eserlerinde aruz vezni ile birlikte hece ölçüsünü de kullanmıştır. *Yapraklar*'ın edebî dili genel olarak sade ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Ancak Esad Naib'in, Arap ve Fars edebiyatının etkisinde kalarak özellikle bu eserde Arapça ve Farsça deyimlere yer verdiği görülmektedir. Eserin yazım ve ses özellikleri incelendiğinde, klasik Osmanlı Türkçesi'nin imla özelliklerini taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kerkük ağzına ait pek çok sözcük varlığı tespit edilmiş olmakla birlikte, yapısal olarak belirgin bir ağız özelliği göstermemektedir. Bu sözcüklere karşılık gelen anlamlar parantez içinde verilmiş ve metindeki örnek kelimeler eski yazıdan yeni Türk harflerine aktarılırken transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Esad Naib'in *Yapraklar* adlı divanına yönelik olarak yapılan bu dil incelemesinde yazım ve ses özelliklerine dair şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Eserde eklerin yazımı hem kalın hem de ince ünlülü; hem ötümlü hem de ötümsüz ünsüzü biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bazı sözcüklerin ikili yazımları ve bazı eklerin tek biçimli kullanımları, Doğu Oğuz Türkçesinin uzun süre yazı dili olarak kullanıldığı Irak Türkçesinin yazım tercihlerini belirlemek açısından aydınlatıcıdır.

Arapça ve Farsça kökenli alıntı sözcükler genellikle orijinal imlalarıyla yazılmış, ancak ek aldıklarında ortaya çıkan yazım farklılıkları dikkat çekmiştir. Bu durum, Irak Türkçesinde bilinen bir özellik olmakla birlikte, alıntı sözcüğün kökeninin eklerin yazımında da etkili olduğunu göstermektedir.

Eserde ağız sözcükleri ek aldıklarında, sözcüğün son hecesindeki sesin kalınlık-incelik durumuna bağlı olarak eklerin yazımında çeşitli örneklerde bu uyumun bozulduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, Kerkük Türkmen ağzı; Osmanlı Türkçesi ve Azeri Türkçesi'nin

izlerini taşıyan, bu iki gelenek arasında bir geçiş özelliği gösteren orta bir ağız olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Irak Türkmen ağızlarında seslerin telaffuzunda Arap dilinin fonetik etkisinin varlığı da gözlemlenmektedir. Bu çalışma, yalnızca Irak Türkmenlerinin dili ve edebiyatına değil, aynı zamanda Türkçenin genel yazım ve ses özelliklerine de ışık tutan bir katkı niteliği taşımaktadır.

Araştırmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri:

- 1-â uzun “a” ünlüsü
- 2-‘a bulanık a “ع” ünsüzü
- 3-ë uzun “e” ünlüsü
- 4-ğ hırıltılı “ğ” ünsüzü
- 5-ħ art damak h’si “ح” ünsüzü
- 6-x art hırıltılı h “خ” ünsüzü
- 7-ı “ı-i” arası, kısa ı ünlüsü
- 8-q art damak k’si “ق” ünsüzü
- 9-w çift dudak v’si “و” ünsüzü

Kaynakça

- Aksoy, Ömer. (1996). Irak Türkmen Türkçesi üzerine incelemeler. Ankara, Türkiye: TDK Yayınları.
- Bayatlı, Hidayet Kemal. (1996). Irak Türkmen Türkçesi. Ankara, Türkiye: TDK Yayınları.
- Bayatlı, Haydar. (2017). 1931-2003 yılları arasında Irak Türkmenlerinde dil sorununun kaynağı, yarattığı tartışmalar ve Türkmen edebiyatına olumsuz etkileri. *Asos Journal*, 5(44), 408-419. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12171>
- Benderoğlu, Abdullatif. (1971). Devrim Irak’ında Türkmenler. Bağdat, Irak: Irak Tanıtım Bakanlığı Yayınları.
- Beşirli, Çoban Hıdır Uluhan. (2022). Irak Türkmen ağızı grameri. Ankara, Türkiye: Bengü Yayınları.

- _____ . (2022). Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Kerkük Türkçesine. Kerkük, Irak: Fuzûlî Basımevi.
- Beyat, Fazıl Mehdi. (1984). Irak'ta Türkmen edebiyat tarihi. Bağdat, Irak: Ümmet Basımevi.
- Cihangir, Muna Fazil. (2015). Es'at Naib'in "Zamanın Eli" adlı divanında isim çekim ekleri (karşılaştırmalı inceleme). Journal of the College of Languages, 1(32), 59-83. <https://jcolang.uobaghdad.edu.iq/index.php/JCL/article/view/153> .
- Dakuki, İbrahim. (1970). Irak Türkmenleri. Ankara, Türkiye: Güven Matbaası.
- _____ . (1962). Çağdaş Türkmen şiirinin istikametleri. Kardeşlik Dergisi, 1(2), 2.
- Demir, Mehmet. (2020). Çağdaş Türk lehçelerinde yazı dili sorunları. İstanbul, Türkiye: Bilge Kültür Sanat.
- Demir, Nurattin ve Emine Yılmaz. (2006). Türk dili. Ankara, Türkiye: Grafiker Ofset.
- Hürmüzlü, Erşat. (2003). Türkmen ve Irak. İstanbul, Türkiye: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, Habib. (2003). Kerkük Türkçesi sözlüğü. İstanbul, Türkiye: Kerkük Vakfı Yayınları.
- _____ . (2013). Irak Türkmen Türkçesi sözlüğü. Kerkük, Irak: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Karahan, Tuncay. (2010). Irak Türkmen basınında dil ve imla sorunları. Erbil, Irak: Türkmen Araştırmaları Merkezi.
- Küzeci, Şemsettin. (2006). Kerkük şairleri. Ankara, Türkiye: DGTYB Yayınları.
- Merdan, Mehmet. (1989). Türkmen şiirinde izlenimler. Bağdat, Irak: Genel Kültür Müdürlüğü Basımevi.
- Müfti, Ali Hüseyin. (2008). Irak Türkmen çağdaş şairi Esad Naib'in Yapraklar adlı divanı. Kardeşlik Dergisi, 2(41), 229-230.
- Naib, Esad. (1973). Yapraklar. Bağdat, Irak: El-Tezamun Matbaası.

- Özdem, Ragıp. (2010). Dil mükemmelliği ve dil mükemmelleştirme görünceleri – II. Türkiyat Mecmuası, 5(4), 49-78. . <https://doi.org/10.18345/tm.73750>
- Özkan, Mustafa. (2003). Türk dilinde sadeleşme hareketleri ve etkileri. İstanbul, Türkiye: Kubbealtı Yayınları.
- Sarı Kahya, Kasım. (1984). Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi (1. cilt). Bağdat, Irak: Zaman Basımevi.
- Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez. (2003). Türk Dillerine Giriş. İstanbul, Türkiye: Kitap Matbaası.
- Terzibaşı, Ata. (2013). Kerkük Şairleri. İstanbul, Türkiye: Ötüken Neşriyat.
- Türkmen, Ahmet. (2019). Irak Türkmen Ağzı Üzerine Notlar. Ankara, Türkiye: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Cevdet. (2012). Irak'ta Türk Yayıncılığı Tarihi. İstanbul, Türkiye: Bilge Kültür.

الخصائص الصوتية والاملائية في ديوان يابراكلر

للكاتب اسعد النائب

أ.م. منى فاضل جهانكير

المستخلص

يتمتع التركمان الذين عاشوا في العراق منذ القدم بإرثٍ أدبيٍّ غنيٍّ ومهم. وتمتلك المجتمعات التركمانية في العراق لغةً أدبيةً خاصةً بها، تتشكّل من لهجات متعدّدة. وبناءً على ذلك، تُعدّ هذه المؤلفات الأدبية من المصادر المهمة في دراسات اللغويات، لما تحمله من محتوى غنيٍّ وخصائص لغوية مميزة. وتهدف هذه الدراسة إلى تسليط الضوء على الخصائص الأساسية للكلمات المكتوبة بالحروف القديمة، والإسهام في إثراء البحث العلمي وتعزيز وعي الباحثين باللغة المعاصرة.

تناولت هذه الدراسة الخصائص الصوتية والاملائية في ديوان (يابراكلر) للكاتب اسعد النائب، الذي يعدّ أحد أبرز أعلام الأدب التركماني في العراق. ويُظهر النص من حيث البنية الإملائية والصوتية خصائص الإملاء الكلاسيكي في اللغة التركية العثمانية. وعلى الرغم من احتوائه على العديد من المفردات المستمدة من اللهجة الكركوكية، فإنّه لا يتّسم بخصائص لهجية واضحة. وقد استخدمنا في هذه الدراسة إشارات النسخ أثناء تحويل النص من الأبجدية القديمة إلى الأبجدية التركية الحديثة. وبدأنا بتحليل نُطق وكتابة الأصوات في الجذور واللواحق. كما تبيّن أن أصل الكلمة المستعارة يؤثّر في كيفية تهجئتها، مما يؤدي إلى اختلاف في كتابة اللواحق عند اقترانها بهذه الكلمات. إضافةً إلى ذلك، لوحظ أن بعض الظواهر الصوتية تترك أثرًا مباشرًا في التهجئة. ونتيجة لذلك، عندما تم فحص الخصائص الإملائية والصوتية للهجة التركية العراقية، ثبت أنها تحمل الخصائص اللغوية للهجة الأوغوز الشرقية. بالإضافة إلى ذلك، كان وزن العروض له تأثير كبير على التهجئات المختلفة للكلمات.

الكلمات المفتاحية: أسعد نائب، الأدب التركماني العراقي، التركية العراقية، لهجة كركوك، ديوان يابراكلر